

УДК 008(075.8)

Надія Білик

ПОСТАТЬ ТАРАСА ШЕВЧЕНКА В КУЛЬТУРОЛОГІЧНІЙ СПАДЩИНІ БОГДАНА ЛЕПКОГО

У статті досліджено постать Тараса Шевченка в культурологічній спадщині Богдана Лепкого.

Ключові слова: Т. Шевченко, Б. Лепкий, українська культура, творчість.

В історії української культури Богдан Лепкий (1872–1941) займає одне з найвизначніших місць серед подвижників духовного відродження, внесок діяча у справу піднесення національної свідомості українського народу може дорівнювати спадщині таких представників доби модерного націотворення, як Михайло Грушевський чи Іван Франко.

Огляд новітньої літератури [1] дає підстави стверджувати, що ще не достатньо розкрито всі грані таланту Богдана Лепкого, насамперед його доробок як шевченкознавця в контексті культурологічної проблематики. Окреслена духовна спадщина віддзеркалює світогляд автора і є важливим джерелом у вивченні його інтелектуальної біографії.

Тарас Шевченко, митець та громадянин, став для Богдана Лепкого, як і для більшості представників його покоління, прикладом для наслідування. У 1903 р. Б. Лепкий у листі до К. Студинського відзначив: “Шевченко, его злидні та его сила і невгнутість духа най будуть нам приміром і заохотою в борбі” [2, арк. 9], тим самим заманіфестував свою повагу до духовного батька українства. Інтерес до Т. Шевченка проявився в усіх напрямках діяльності Богдана Лепкого – поета, вченого, публіциста, промовця, декламатора, редактора, перекладача, художника, мистецтвознавця, тому варто говорити про постать Кобзаря як центральну в культурологічній спадщині автора пісні “Чуєш, брате мій”.

Ще в ранньому дитинстві надзвичайне враження справили на малого Богдана Шевченкові вірші, що несли його в дитячій уяві до Дніпра, на Запорізьку Січ, відкриваючи перед ним “такий широкий світ”, де “так далеко видно, так легко дихати грудям... Україна” [3, с. 92]. Продовжуючи традиції Т. Шевченка, молодий поет став співцем рідного краю, краса природи якого причарувала його на все життя та породила десятки ліричних шедеврів, що стали своєрідною візитною карткою митця. В той же час, у ранніх творах виразно звучала і громадянська позиція письменника.

Із обуренням і болем бачив Б. Лепкий, що втрачені державницькі основи: нема української влади, бо “чужі” Україною правлять, нема власної держави – земля “власна”, та не “своя” (“Я не дивлюся на село...”); нема української нації – сини України на чужій ниві працюють, “як наймити”. Сама ж Україна запала у глибокий сон (“Спросоння”).

Спостерігаючи той летаргічний сон України, письменник звернувся до Т. Шевченка, як до будителя нації, до людини, котра “підняла українську ідею”. У “сценічному пролозі” “На Тарасовій могилі”, що був поставлений у Бережанах 2 червня 1902 р. до сорок перших роковин смерті поета, Б. Лепкий підніс Кобзаря як приклад громадянина-патріота для свого покоління, “що втратило честь”, приспало національну гідність. Піднята проблема “проводу” зачіпала іншу – таку ж актуальну для української історії, – проблему “зради”. До тих, які зреклися власного народу, звернені слова: “Всьому винні ви, / Плеканці Москви, / Скандинавські нащадки, монголи / Замість люд вести, / Перед ним іти, / Як стратеги до бою за волю, / Ви задля вигод, / Як безумний скот, / На ворожий бік претесь юрбою”. Віршований твір, уперше надрукований у Тернополі в 1902 р., а згодом перевиданий у Львові в 1903 р. та в Кракові в 1910 р., автор завершив заклик до сучасників “йти з своїм власним народом!”.

Поезія Б. Лепкого була безпосереднім відгуком на національно-визвольні процеси в Україні на межі XIX–XX століть. Вона відобразила гаму національних почуттів і пропагувала українську ідею серед найширшого загалу українського суспільства. Поета захопила хвиля національного відродження, що привело до написання низки високопатріотичних творів, де є Шевченків дух.

Богдан Лепкий бачив свій обов'язок громадянина у тому, щоби словом збудити приспану тяжким сном Україну, вивести народ на шлях волі, воскресити в ньому козацький дух. Услід за Шевченком він запитував: “Хто ми?” (“Весна народів”). За ним же відповідав, що “ми” – нащадки славного козацтва; повернувшись до батьківських традицій, “ми” віднайдемо себе, пробудимось зі сну, загартуємо волю і – порвемо кайдани (“Я не дивлюся на село...”).

Перед Першою світовою війною з-під пера Б. Лепкого вийшов цикл віршів про Т. Шевченка. Сам автор так пояснив мету написання творів: “Здавна носився я з думкою зготовити віршовані життєписі наших визначних мужів. З одного боку диктував мені їх голос пієтизму, а з другого практична ціль – дати молодіжи нашій зразки неугнутих борців за долю й волю рідного народу. Як письменник почав я від Шевченка...” [4, с. 394].

Цикл “Шевченко”, що був написаний на замовлення Товариства “Просвіта” з нагоди столітнього ювілею Кобзаря, опублікований двічі: вперше під назвою “За люд” (Краків, 1914), вдруге – “В Тарасові роковини” (Відень, 1915). Автор майстерно змалював життєвий шлях людини, яка була покликана провидінням вивести свій народ із духовної неволі (“Літ тому сто”). Т. Шевченко – національний поет усієї України: “Від Карпат аж по Дон його нива” (“Батькове пророцтво”); Т. Шевченко – співець минулої слави, будитель приспаного козацького духу: “Він, ніби гетьман України, / Гетьманщину давно з руїни / Добути хоче...” (“Суд над поетом”); врешті, Т. Шевченко – “з великих найбільший син” неньки-України (“Благословенна най буде година”) – зримо постав перед читачем, заговорив своїм “віщим голосом” до мільйонів українців.

Популяризації постаті Т. Шевченка та його ідей сприяли виступи Б. Лепкого перед українською громадськістю. 9 березня 1914 р. на святковому концерті у Львові з нагоди століття від дня народження Т. Шевченка, куди з'їхалися представники з усієї Галичини, діяч проникливо декламував свого вірша “Благословенна най буде година” на пошану Кобзаря. Зі спогадів Р. Купчинського довідуємося про враження, яке справив Б. Лепкий на присутніх не тільки твором, а й своєю появою. Високий, стрункий, із гарно різьбленим лицем, синіми очима, голосом м'яким, але звучним, він втілював “вимріяний тип поета” [5, с. 2–3]. Водночас, саме Б. Лепкому належала ініціатива проведення щорічних шевченківських академій у Кракові, де він із 1899 р. працював викладачем Ягеллонського університету. Згодом його виступи про Шевченка як людину і митця стануть гарною традицією у Варшаві, Відні, Вецлярі, Зальцведелі чи Берліні...

Із метою виховання у молодого покоління поваги до національних провідників, витворення на рівні національної свідомості образу українця-громадянина і патріота Б. Лепкий написав низку шевченкознавчих праць, що займають вагоме місце у науковому доробку митця. Першим постало дослідження “Про “Наймичку”, поему Тараса Шевченка” (Львів, 1907), у якому автор розкрив генезу, час і місце написання твору, відштовхуючись у висновках від прочитаного у щоденнику та листах Т. Шевченка. Аналізуючи текст поеми, критик підкреслив тісний зв'язок романтизму й патріотизму автора з народнопоетичною стихією.

Наступні праці – розвідка “Про життя великого поета Тараса Шевченка” (Львів, 1911), приурочена до 50-річчя від дня смерті Кобзаря, і нарис “Про Шевченків “Кобзар”” (Львів, 1914), надрукований до 100-річчя від дня народження митця, – були написані на прохання Товариства “Просвіта”. Звідси популяризаторсько-просвітницький характер оповіді про життєвий шлях Т. Шевченка, що рясно ілюстрована цитатами з його автобіографічних творів. У кінці нарису про “Кобзар” критик закликав “кожного доброго українця” прочитати цю книжку “і то не раз, від першого до останнього слова”, таким чином осягнути глибинний

духовний зміст Шевченкового слова [6, с. 3]. Саме таку місію праці Б. Лепкого побачив редактор львівського часопису “Українське слово”, передрукувавши її на шпальтах своєї газети в березні 1916 р.

До постаті Т. Шевченка Б. Лепкий знову звертався у роки воєнних лихоліть, працюючи в таборах військовополонених під проводом “Союзу визволення України”, членом якого став у 1914 р. Наприклад, на сторінках розвідки “Чим жива українська література?” (Відень, 1915) у контексті національно-визвольних змагань українців він змалював літературні явища та видатні постаті українського письменства. Приклад патріотичного служіння вітчизні автор дав у образах митрополита Іларіона, автора “Слова о полку Ігоревім” і Тараса Шевченка, котрий “провадив до вольної України, духовно й політично незалежної вітчизни” [7, с. 13].

Повалення царизму в Росії відкрило перспективу визволення України. Позаду були роки кривавої братовбивчої війни. Попереду – невідоме... Ці настрої яскраво відбилися у промові Б. Лепкого “Прийди до нас...”, виголошеній на концерті на честь Т. Шевченка 7 липня 1917 р. у Відні. Оратор звернувся до великого сина України не випадково, бо для кожного українця, по цей і по той бік кордону стояв Кобзар як “найбільший єдинитель української землі й українського народу” [2, арк. 27].

Митець пристрасно закликав дух Т. Шевченка стати на чолі нації і піти з нею “на зустріч тому валови заглади, що з гуком, ревом, з реготом пекольним на нас іде. Щоби ми той вал від нашої землі і від нашого народу відперли, щоби ми діждалися тої великої хвилини миру, побіди правди над брехнею, волі над неволею, життя над смертю, ідеї над безідейністю і щоби ми вже раз пом’янули Тебе тихим словом, а голосним ділом в новій, свобідній нашій Україні – прийди!” [2, арк. 27]. Таким чином, промовець наголосив на символах, що відіграють основну роль у творах Шевченка: мир, правда, воля, життя, ідея, слово, діло, вільна Україна.

Найціннішим доробком на ниві шевченкознавства стала наукова праця Б. Лепкого “Про життя і твори Тараса Шевченка”, вперше видана в 1918 р. у Вецлярі. Автор подав детальну біографію Т. Шевченка, на тлі якої майстерно проаналізував творчу спадщину Кобзаря. Позбавлена сухого академізму, розвідка Б. Лепкого відкрила перед читачем світ Шевченкового полум’яного слова, яке будило зі сну, вселяло віру у воскресіння України, народжувало надію на відродження української державності. Завершуючи характеристику творчості Кобзаря, дослідник писав: “Життям своїм, своєю наскрізь українською вдачею дав (Шевченко – *Н. Б.*) нам приклад доброго, ідейного українського патріота, непохитного борця за волю, натхненного апостола правди, миру й братання. Він слово наше... поставив на сторожі спочатку окремішності національної, а далі й незалежності державної...” [8, с. 161]. Автор підніс значення Кобзаря як національного пророка, під впливом ідей якого розвивалася боротьба за незалежність України. У цьому полягає соборницьке прочитання спадщини Т. Шевченка. В той же час, праця Б. Лепкого приваблює багатством джерел, нестандартністю суджень.

Богданові Лепкому також належить науково-популярна розвідка “Шевченко про мистецтво”, вперше опублікована в 1919 р. на сторінках газети “Шлях” (Зальцведель), друкованого органу “Української Військової Місії” в Німеччині [9]. Слід відзначити, що перші три частини праці вченого підписані криптонімом “Н. Л.” [9, Ч. 77–79], тоді як четверта, остання – містить ініціали “Б. Л.” [9, Ч. 80]. У 1920 р. студію було перевидано в Зальцведелі накладом автора з метою поширення її серед полонених вояків.

На сторінках нарису вчений заперечив помилкові погляди професора Хв. Корша щодо освіти Кобзаря. Т. Шевченко, у рецепції Б. Лепкого, не “неук”, яким змальовували його противники українства, а блискучий, освічений європеєць, котрий захоплював і неписьменних селян, і витончених аристократів, та в усіх збуджував приспані патріотичні почуття, – констатував дослідник на сторінках праці. До такого висновку мав прийти кожен, стверджував учений, хто критично прочитав “всі (але то – всі!) твори” Кобзаря, його листи, оповідання й спогади сучасників про нього. На доказ своїх слів митець подав низку цитат із творів, щоденника та епістолярію Шевченка, а саме його вислови про мистецтво, поезію,

релігію, тим самим довівши широку сферу зацікавлень Кобзаря, починаючи від мистецтва та закінчуючи літературою і філософією.

Окремо зупинився автор розвідки на художніх студіях Тараса Григоровича, згадав його учителів – відомих живописців Ф. Лямпі й К. Брюллова, від яких той перейняв “любов старинного рисунку”. Як знавець малярства Б. Лепкий відзначив у творах Шевченка художника оригінальність та ліризм, старанність лінії, що не полягала у копіюванні предмета, а відображала “вражіння баченого, перепущені крізь призму душі”. Вчений писав, що Т. Шевченко як митець “безнастанно шукає краси й захоплюється нею, шукає правди, сам ублагороджується в мистецтві і хоче ублагородити других. Не видно у його рутини, не видно малярського джонгльорства, тих незвичайних мазків, що дивують нас при першому погляді на образ та скоро надокучують. Його рисунки й малюнки, чим більше їх розглядати, тим більше подобаються, оживають, говорять. До мистецтва він заодно підходить з діточою простотою і набожною покорою, мов священик до святих тайн. Не гордить товпою, хоче остатись артистом-чоловіком і творити для добра людства, бо нема нічого кращого в природі, як обличчя людини, озарене щастям” [9, Ч. 80].

Із культурологічної розвідки читачі довідалися про захоплення Т. Шевченка духом грецького мистецтва, здобутками візантійської та ренесансної культур. Водночас, підкреслив Б. Лепкий, Тарас Григорович “недолюблював німецького малярства й ненавидів “суздальщини” та “казьонщини”, бо не сприймав мистецтва, що “спутувало” крила людського духу [9, Ч. 80]. Таким чином, шевченкознавець хотів наблизити постать Кобзаря до своїх сучасників, тим самим подолати вічну трагедію непорозуміння між митцем та суспільством.

Окреслену мету переслідував Б. Лепкий і як редактор цінних книжкових видань спадщини Кобзаря. Слід назвати, насамперед, три- і п’ятитомні збірки творів Т. Шевченка, видані у 1918–1920 рр., та кілька популярних однотомних видань “Кобзаря”, що стало вагомим внеском у справу популяризації слова Кобзаря серед української громади. Впорядкування цих творів та їх критична оцінка були найавторитетнішим словом у шевченкознавстві того часу.

У 1930-х рр. митець став одним із ініціаторів видання 16-томного зібрання творів Т. Шевченка, що здійснив Український науковий інститут у Варшаві. Під редакцією Б. Лепкого вийшов 14 том Шевченківських віршів, перекладених польською мовою. Серед перекладів Б. Лепкого такі шедеври Кобзаря, як “Сон”, “Неофіти”, “Тополя”, “Думи мої” та ін., що відкривали польському читачеві неповторний світ українського генія.

Окремо варто згадати і про мистецьке захоплення автора “Мазепи” – писати портрети Т. Шевченка, що проявилось у гімназійні роки. Зі спогадів Левка Лепкого довідуємось, як у молодості Богдан уперше написав олійний портрет Т. Шевченка не в шапці та в кожусі, а в елегантній краватці, яку насправді дуже любив носити Тарас Григорович. Згодом він не раз звертався до його образу, зокрема в останні роки життя, один із тих портретів так і залишився недокінченим у день смерті Б. Лепкого [10].

Таким чином, у своїй культурологічній спадщині Богдан Лепкий переосмислює постать Тараса Шевченка з позицій гуманістичних, водночас підкреслює ідею державності як провідну в житті та творах Кобзаря. Хочеться сподіватися, що у Шевченківській енциклопедії буде гідно представлено (на відміну від двотомного Шевченківського словника) внесок Б. Лепкого у дослідження і популяризацію творчості Великого Кобзаря.

Список використаних джерел

1. *Проблеми інтерпретації творчої спадщини Богдана Лепкого: Матеріали міжнародної наукової конференції*, Тернопіль, 2–3 листопада 2007 р. / За ред. М. Ткачука, Н. Білик. – Тернопіль: Видавництво “Рада”, 2007. – 388 с.; 2. *Центральний державний історичний архів України у м. Львові*. – Ф. 362 (К. Студинський), оп. 1, спр. 335. (При цитуванні збережено правопис оригіналу – Н. Б.); 3. *Лепкий Б.* Казка мого життя. – Івано-Франківськ: Нова зоря, 1999. – 304 с.; 4. *Лепкий Б.* Пояснення // Лепкий Б. Писання. – Т. 1: Вірші. – Київ–Львів: Українська накладня, 1922. – С.373–379, 383–397; 5. *Купчинський Р.* Жмут споминів про Богдана Лепкого // Люстровані вісті. – 1941. – Ч. 8; 6. *Лепкий Б.* Про Шевченків “Кобзар”. – Львів, 1914; 7. *Лепкий Б.* Чим жива українська література? – Відень, 1915. – 23 с.; 8. *Лепкий Б.* Про життя і твори Тараса Шевченка. – К.: Україна, 1994. – 173 с.; 9. *Лепкий Б.* Шевченко про мистецтво // Шлях. – 1919. – Ч. 77– С. 2–3; Ч. 78. – С. 2–3;

Ч. 79. – С. 2–3; Ч. 80. – С. 2–3; 10. *Лепкий Л.* На маргінесі “Казки мого життя” // *Лепкий Л.* Твори. – Тернопіль, 2001. – С. 165–194.

Надежда Билук

**ЛИЧНОСТЬ ТАРАСА ШЕВЧЕНКО В КУЛЬТУРОЛОГИЧЕСКОМ
НАСЛЕДИИ БОГДАНА ЛЕПКОГО**

В статье исследована личность Тараса Шевченко в культурологическом наследии Богдана Лепкого.

Ключевые слова: Т. Шевченко, Б. Лепкий, украинская культура, творчество.

Nadia Biluk

**FIGURE OF TARAS SHEVCHENKO IN BOHDAN LEPKYI'S
CULTUROLOGY REVISION**

Figure of Taras Shevchenko in Bohdan Lepkyi's culturology revision has been investigated in the article.

Key words: T. Shevchenko, B. Lepkyi, Ukrainian culture, creativity.